

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

YANGI RENESSANS

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI

2025

+998335668868

www.innoworld.net

Google Scholar

YANGI RENESSANS

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI

2-JILD 2-SON

YANGI RENESSANS

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI

TO'PLAMI

2 - JILD, 2 - SON

2025

Google Scholar

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

Academic
Resource
Index
ResearchBib

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2025

КОРБУРДИ ЗАРБУЛМАСАЛ ВА МАҚОЛҲО ДАР АСОСИ РОМАНИ “ҒУЛОМОН” ВА “ҚУЛЛАР”-И САДРИДДИН АЙНӢ

Робия Ҳочимуродова

Фавкуллсонси факултети филологияи ДДС

Муҳаммадиева Қурбоной Бобораҳимовна

донишҷӯи ДДС

АННОТАТСИЯ

Мақола ба омӯзиши ҷанбаҳои корбурди зарбулмасалу мақолҳо дар романҳои “Ғуломон” ва “Қуллар”-и Садриддин Айнӣ бахшида шудааст, ки худи муаллиф онҳоро ба ду забон офаридааст. Зарбулмасалу мақолҳо ҳамчун ганҷинаи пурқимати фарҳанги забони тоҷикӣ яке аз муҳимтарин воситаҳои баёни андеша, ифодаи арзишҳои миллӣ ва таҷассумгари таҷрибаи иҷтимоии мардум ба шумор мераванд. Муаллиф тавассути истифодаи ин воҳидҳои забонӣ симои қаҳрамонҳоро возеҳтар инъикос намуда, воқеияти иҷтимоиву фарҳангии даврро бозтоб месозад ва таъсири тарбиявӣ маърифатӣ асарро пурзӯр мегардонад.

Kalid so'zlar: Садриддин Айнӣ, роман, “Ғуломон”, “Қуллар”, зарбулмасал, мақол, забони тоҷикӣ, дузабонагӣ, фарҳанги миллӣ, забони бадеӣ.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена изучению аспектов использования пословиц и поговорок в романах «Гуломон» и «Куллар» Садриддина Аини, которые самим автором были написаны на двух языках. Пословицы и поговорки как ценное наследие таджикского языка являются одним из важнейших средств выражения мысли, национальных ценностей и социального опыта народа. Используя данные языковые единицы, автор сумел более ярко раскрыть образы героев, отразить социальную и культурную действительность эпохи и усилить воспитательное и просветительское воздействие произведений.

Ключевые слова: Садриддин Аини, роман, «Гуломон», «Куллар», пословица, поговорка, таджикский язык, билингвизм, национальная культура, художественный язык.

ABSTRACT

The article is devoted to the study of the use of proverbs and sayings in Sadriddin Aini's novels “Ghulomon” (The Slaves) and “Qullar” (The Bondmen), which the author himself created in two languages. Proverbs and sayings, as a valuable treasure of the Tajik language, are among the most important means of expressing thought, reflecting national values, and embodying the social experience of the people. Through the use of these linguistic units, the author

more vividly portrays the characters, reflects the social and cultural realities of the period, and enhances the educational and moral impact of the work.

Keywords: Sadriddin Aini, novel, “Ghulomon”, “Qullar”, proverb, saying, Tajik language, bilingualism, national culture, literary language

Муқаддима. Омӯзиши забони асари бадеӣ яке аз масъалаҳои муҳими замони ҳозира мебошад. Асарҳои бадеӣ беҳтарин оинаи забон, фарҳанг ва андешаи мардуми ҳастанд. Омӯзиши забони онҳо ба дарки беҳтари решаҳои миллӣ, урфу одат ва ҷаҳонбинии халқ мусоидат мекунад. Забони асарҳои бадеӣ пур аз образҳо, маҷоз, таъбирҳои шеърӣ ва услубҳои гуногун аст. Омӯзиши ин забон ба хонанда имкон медиҳад, ки андешаҳои мураккабро фаҳмад ва фикри худро равшантар баён кунад. Корбасти калимаҳои вомӣ, вулгаризм, варваризм, эвфемизм ва зарбулмасалу мақолҳо забони асарро ҷолибу муассир ва хонданибоб гардонида, барои мақсади нависандаро равшантар иброз намудан хизмат мерасонад. “Пеш аз ҳама истеъмоли зарбулмасал ва мақолҳо дар ҳар матн ба сабку услуб ва маҳорату дониши ҳуди ғӯянда ва ё нависандаи онҳо вобаста аст. Муаллифоне, ки забони модарии худ ва забонҳои дигарро нағз медонанд, бо фолклор ва каломии бадеӣ шинос буда ба замми ин таъби шӯху зариф ва истеъдоди суҳансанҷӣ низ доранд, онҳое, ки ба зиндагӣ ба назари таҳқиқу файласуфона менигаранд, бешубҳа нақлу ҳикояҳои худро бо зарбулмасал ва мақолҳои халқию адабӣ бамаврид, бамантиқ ва зебо оро дода тавонистанд” [7, 14].

Зарбулмасалу мақолҳо аз давраҳои хеле қадим то ба мо омада расидааст ва асосан, офарандаи зарбулмасалу мақолҳо халқи оддӣ мебошад. “Забони зарбулмасалҳо кӯтоҳу ихчам буда, фикр дар онҳо ба тариқи маҷоз баён мегардад. Маънӣ ва мазмуни зарбулмасалу мақолҳоро дар контексти гуфтор, инчунин дар дохили матни ҳаттӣ мукамалтар дарёфтани мумкин аст. Зеро ҳар як матн ба ғайр аз вазифаи маъноии худ боз тобишу ишораҳои дигарро низ фаро мегирад” [5,3]. Инчунин “Зарбулмасалу мақолҳо на танҳо ҳикмати халқ, боигарии маънавӣ ва дурдонаҳои ақлу заковат, балки забони образноки халқанд, ки аз онҳо алалхусус нависандаи бомаҳорат барои тасвири хислатҳои қаҳрамони асари худ, барои кушода додани психологияи он, муносибат ва ҷаҳонбинии персонажҳо ба таври васеъ истифода мебарад” [8, 33].

Таҳлил ва натиҷагирӣ. Дар осори поягузори адабиёти навини тоҷик, устоди суҳан Садриддин Айний худ, ки чун донишнома намоён аст оид ба ҳар соҳаву ҳар масъала мавод ёфтани мумкин аст. Устод тамоми бурду боҳти забони моро нишон дода, онро суфтаву пухта гардонидаст, аз тамоми воситаҳои тасвири бадеӣ, аз ҳазинаи ғановати забони тоҷикӣ, услуби нозуки баён истифода намуда, чунон моҳирона қалам задааст, ки

мисли тилло ва дурр ҳар бор ҷилои тоза медиҳад. Ҳар як мақола, рисола ва асари пешкашнамудаи устод бо як салоҳият рангу бўи дигар намоён мегардад. Корбасти воситаҳои забонӣ чун намак дар таом меъёри худро дорад. Аз ҷумла, зарбулмасалу мақолҳо, ки аз хазинаи эҷодиёти даҳонакии халқ буда, доираи истеъмоли васеъ доранд ва аз замони қадим дар ҳамаи минтақаҳо ба сабку услуби худ истифода мегардад. Зарбулмасалу мақолҳо жанри хурди шифоҳӣ мебошад ва дорои маъно ва паҳлӯҳои зиёди рангбаранг аст.

Дар мақола мо низ тасмим гирифтем, то ки зарбулмасал ва мақолҳоро дар асоси яке аз асарҳои устод Садриддин Айний романи “Ғуломон” ва варианти ўзбекии он “Қуллар” ба муқоиса гирем. Устод Айний романи “Ғуломон” - ро аввал ба забони ўзбекӣ бо номи “Қуллар” навишта, баъдан бо забони тоҷикӣ низ тақдим намудааст. Аз ин рӯ метавон зарбулмасал ва мақолҳоро дар асоси ду забон аз навиштаи худ устод Айний баррасӣ намуд. Дар асоси мисолҳои ҷудогона ба асар муроҷиат мекунем:

1. Дуруст шудан лозим аст, - гуфт Ёрмон Полвон дар ҳолате ки аз ҷойники ҷояш сардшуда ба Ҳайит Амин ҷой кашида медод ва барои қувват додани сухани худ илова кард: - “Замона ба ту насозад, ту бо замона бисоз” гуфтаанд. [1, 325]

Ин ҷо дар порчаи болои зарбулмасали “Замона ба ту насозад, ту бо замона бисоз” мавридро нигоҳ карда, манфиати худро фикр карданро фаҳмонидааст. Дар варианти ўзбекии асар – “Қуллар” бошад нависанда айнан ҳамин тавр, яъне дар матни ўзбекӣ мақолро бо забони тоҷикӣ корбаст намудааст:

- “Дуруст” бўлиш керак, - деди Ёрмон полвон, Ҳайит Аминга совиёзган ҷойнақдан ҷой қўйиб бериб, - “замона бо ту насозад, ту бо замона бисоз” деганлар. Биз замона билан келишаётибмиз, бир кун келарки, замона яна биз билан келишар. [9, 246]

2. Азизони гузашта “Зар маталаб, дуо талаб, магар дуо тилло нест?” – гуфтаанд. [1, 46]

Бо забони ўзбекӣ чунин омадааст:

Бунақа сўзларни отамга айта кўрма, у, тарки дунё қилган, танрига яқинлашган бир киши, унинг дуоси ғанимат, “олтин олма, дуо ол, дуо олтин эмасми?” деганлар. [9, 37]

4. - Шумо ҳам ба савоб дохил шавед - э: “гоҳ ғамзаву усул, гоҳ худову расул” гуфтаанд..... [1, 359]

Дар “Қуллар” бо забони ўзбекӣ ин тавр истифода шудааст:

- Сиз ҳам савобга дохил бўлсангиз - чи, тақсир! - деди, - “гоҳ худою расул, гоҳ ғамзаю усул” деганлар. [9, 276]

5. - “Меҳмон аз падарат бузург аст”- гуфтаанд, - гуён имом ба суҳан ҳамроҳ шуд.... [1, 452]. Бо ўзбекӣ чунин омадааст:

- “Меҳмон - отангдан улуғ” деганлар, - деди, - сизлар бойнинг еtimi ва хизматчиси бўлсанглар ҳам, у ўз жойида, ҳозир сизлар меҳмон. [9, 347]

6. Каму беш намаки ўро хўрдаед. “Ҳаққи нону намак баробари ҳаққи Худо” гуфтаанд.... [1, 96]. Бо ўзбекӣ низ бомавридона овардааст:

- Худодан кўрқинг, - деди имом, - ношукурчилик қилсангиз, тавба денг, бой ҳақиға ёмон ният қилманг, озми - кўпми унинг тузини егансиз, китобларда “туз ҳаққи - худо ҳаққи” деганлар. [9, 73]

7. “Як ҷанҷоли хушк, як давои нони қоқ” - мулозим ҷавоб дод. [1, 83]. Дар ўзбекӣ содда ва фаҳмо оварда шудааст. Масалан:

- Қуруқ бир жанжал, фойдасиз бир даъво! - деди мулозим. [9, 62]

8. “Ҳар ҳамон ҳар аст, полонаш дигар шудааст” – гуфт яке аз бозориён қадре овози худро баланд карда... [1, 83]. Аз рӯи тарҷимаҳои мақолҳо ҳам ҷӣ қадар соҳибкор ва бомаҳорат будани устодро боз як бор гувоҳ мешавем. Масалан:

- Эшак, ўша эшак-ку, аммо тўқими бошқа бўлган, - деди бозорчилардан бири товушини биров баландроқ қилиб. [9, 62]

10. - “Илат ё дар ош аст ё дар мош” – гуфт яке аз пахтакашон, ки пахтаи тоза ва пунбадонро аз таҳмини аввали камтар дид... [1, 92]. Бо ўзбекӣ чунин истифода шудааст:

- Иллат “ё ошда, ё мошда” деб қўйди, пахта ва чигитнинг бурунги таҳминдан оз чиқганини кўрган бир пахтакаш. [9, 70]

11. Як зарбулмасали ўзбекӣ ҳаст, ки мазмунаш ин аст: “агар ба тўй равӣ, шикаматро сер карда рав” ту ҳам ба ҳамон зарбулмасал амал кун... [1, 113]. Бо забони ўзбекӣ чунин омадааст:

- Сенинг, - деди бой, - уйинг бор, жойинг бор, уйингда қорнингни тўйдириб кела бер. “Тўйга борсанг, тўйиб бор” демаганларми?... [9, 85]

12. - “Асой пир, ба ҷои пир” гуфтаанд... [1, 369]

- Жуда яхши, - деди томошабин мулла, - “асойи пир – ба жойи пир” дегандай, жаноби олий келмаган бўлсалар ҳам, беклар у кишининг ишларини қилмоқдалар, - деди томошабин мулла, бир оз ўйлаб тургач, қўшимча қилди. [9, 284]

13. - Гирифтан гиред - ҷӣ? “Як мавизро чил кас хўрдааст” гуфтаанд.... [1, 57]. Мақоли машҳури халқӣ ба забони ўзбекӣ чунин оварда шудааст:

- Ола берсангиз - чи, - деди Ҳайдар, - бир майизни қирқ киши еган экан. Озми - кўпми, ҳар нима бўлса биргалашиб ея берамиз, бизу сиз икки бошдан оқсақолдай бой бўла олмаймиз... [9, 118]

14. “Дузд, дуздро дар шаби торик мешиносад” гуфтаанд... [1, 96]. Бо забони ўзбекӣ чунин истифода шудааст:

“Ўғри ўғри билан қоронғи кечада топишади” деганлар. [9, 72]

15. - Дар деҳаҳои дигар ҳам ҳамин тавр кардаанд, “Беша бе шер нест, дарё бе наҳанг” гуфтаанд. [1, 319]. Зарбулмасали мазкур гарчанде ки пурра наомада бошад ҳам чунин истифода шудааст:

“Беша бе шер нест” деган бир гап бор, яъни “тўқай арслонсиз бўлмайди” демакдир. [9, 246]

16. - Албатта, “ҷомаи ба маслиҳат буридашуда, кўтоҳ намеояд” гуфтаанд.... [1, 331]. Бо ўзбекӣ чунин омадааст:

“Маслаҳат билан бичилган чопон қисқа келмайди” деганлар. [9, 254].

17. - Барои ман “така бошаду шир диҳад” ... [1, 507]. Зарбулмасали мазкур бо забони ўзбекӣ чунин ба риштаи сухан гирифта шудааст:

Мен учун “така бўлсину сут берсин”. [9, 391].

Хулоса, забони осори нависандаро ғановати забонӣ ва услуби корбасти бомавридонаи он нишон медиҳад. Чи тавре ки аён аст, устои сухани ноби тоҷик Садриддин Айний дар осори дузабонаи худ аз хазинаи ҳар ду забон устодона истифода намудааст. Дар асар тасвири воқеаву ҳодисоти зиндагӣ бо тахайюлоти ҳаётӣ равшану возеҳ инъикос ёфтааст ва барои ин нависандаи моҳир аз воситаҳои тасвири забон хеле боназокат истифода намудааст. Махсусан, зарбулмасалу мақолҳо, ки барои тарбияи инсон, ба вижа насли ҷавон ва танқиди хислатҳову рафтору гуфтори номатлуби баъзе ашхоси ҷомеа мавқеи муҳим доранд дар мавридҳои муносиб аз забони персонажҳо, барои боз ҳам равшану возеҳ нишон додан, ба хонанда ошкор намудани вазъият ва ҳолати образҳои асар истифода намудааст. Таҳлил нишон медиҳад, ки мақолҳо ва зарбулмасалҳо дар романҳои мазкур на танҳо ороиши сухан, балки василаи ифодаи ҷаҳонбинӣ, ахлоқ ва фарҳанги миллии мебошанд. Ҳамин тариқ, истифодаи фаровони онҳо дар осори Айний ба забон рангу бўйи ҷолиб ва ба матн муассирият бахшидааст.

АДАБИЁТ:

1. Айний С. Кулиёт ҷилди 3 [Ғуломон] Нашр. дав. Тоҷ. – Сталинобод. 1960
2. Majitova, S. [2018]. The lexical subtleties of some letters of arabic alphabet in gazelles of Djami. *International Journal of Science and Research [IJSR], INDIA, Volum, 7(5)*.
3. Majitova, S. [2024]. Антропонимҳо - ифодагари хислатҳои инсон дар ғазалиёти Абдурахмони Ҷомӣ. *Farg'ona davlat universiteti*, [6], 84-89.
4. Мирзоев А. Зарбулмасалҳои тоҷикӣ. Нашр. Дав. Тоҷ., 1970.

5. Раҳмонов Д. Гулчини зарбулмасалу мақолҳои халқҳои ҷаҳон: Душанбе: Истеъдод. -2012, 136 саҳ.
6. Фозилов М. Фарҳанги зарбулмасал, мақол ва афоризмҳои тоҷикию форсӣ. [ибора аз 3 ҷилд]. – Душанбе: 1975-1978.
7. Фозилов М. Зарбулмасалу мақолҳо дар тамсилу ҳикояҳо. Душанбе: Дониш, 1973.
8. Фарҳанги ибораҳои халқӣ. – Душанбе: “Ирфон”, 1987.
9. Ҳусейнов Х. Забон ва услуби повести “Одина”-и С.Айнӣ. – Душанбе: “Ирфон”, 1975.
10. Sadriddin Ayniy. Asarlar. 8 jildlik. 3-jild. Qullar [roman]. - Тошкент.1964

